

Sunuş

ABD'deki ünlü demokrasi derecelendirme kuruluşu Hürriyetler Evi'nin (Freedom House) verilerine göre, "hür" yani demokrasinin yerleşmiş olduğu ülkelerin bütün dünya ülkeleri içindeki sayısı, 1978'de 47'den 2008'de 89'a, oranı da yüzde 30'dan yüzde 46'ya çıkmıştır. Çağımızda demokrasinin bu küresel yükselişine, ünlü siyaset bilimci Samuel Huntington, "demokratikleşmenin üçüncü dalgası" adını vermiştir. Gene Hürriyetler Evi verilerine göre, bu süre içinde "hür olmayan" ülkelerin sayısı, 55'ten 42'ye, yüzde oranları da 35'ten 22'ye düşmüştür. Bu grup, Sovyet totalitarizminin çöküşünden sonra, sayıları hayli azalan post-totaliter, yarı-totaliter ve kapalı otoriter rejimleri içine almaktadır. Hürriyetler Evi terminolojisinde "kısmen hür" (*partly free*) olarak adlandırılan üçüncü kategorideki ülkelerin sayısı ve oranı, inişli çıkışlı olmakla birlikte, 1978'den bu yana, pek büyük değişiklik göstermemiştir. Bu ülkelerin sayısı, 1978'de 56'dan 2008'de 62'ye yükselmiş, oranı ise 1978'de yüzde 35'ten 2008'de yüzde 32'ye düşmüştür. Bu grup, bir yandan göstermelik seçimlerin otoriter yöneticilerin bir aracı olarak kullanıldığı seçimsel otoriter rejimleri (*electoral authoritarianism*), öte yandan serbest, dürüst ve yarışmacı seçimlere sahne olmakla beraber demokrasinin diğer unsurları açısından önemli eksiklikleri olan "seçimsel demokrasiler"i (*electoral democracies*) kapsamaktadır.

Görülüyor ki, dünya ülkelerinin yaklaşık üçte biri, yerleşik hürriyetçi demokrasilerle katı otoriter, totaliter, ya da yarı-totaliter rejimler arasında yer alan bu gri bölgede bulunmaktadır. Esnek bir kullanımla "otoriter rejim-

ler” olarak adlandırılabilir olan bu rejim tipinin nitelikleri, alt türleri ve gelişme dinamikleri bu kitabın ana konusunu teşkil etmektedir.

Türkiye örneği, konunun teorik ve karşılaştırmalı açıdan incelenmesine önemli katkı sunacak niteliktedir. Türkiye, bir dönemi itibariyle (1925-1945) tek-partili kapalı otoriter rejimler türüne, bir dönemi (1945’ten günümüze kadar) itibariyle de “seçimsel demokrasi” tiplendirmesine uygun düşen bir ülkedir. Gerçekten Türkiye, 60 küsur yıllık çok-partili hayatına rağmen, hürriyetçi demokrasiyi pekiştirebilmiş bir ülke değildir ve bugün de, meselâ Hürriyetler Evi’nin değerlendirmesine göre, “kısmen hür” kategorisindedir. Bu görünüşteki paradoksun açıklanması da, kitabın ana amaçlarından biridir. Şüphesiz, kitap, yer yer birincil kaynaklara dayanmakla beraber, bir tarihî çalışma olma iddiasında bulunmadığı gibi, genel bir Türk siyasal hayatı analizi de değildir. Daha sınırlı olan amacı, otoriter rejimler ve seçimsel demokrasiler gibi, çağdaş siyasal bilimin önemli güncel konularının, Türkiye örneği açısından değerlendirilmesinden ibarettir.

Kitabın bir özelliği de, Arap kökenli olan ve olmayan Müslüman çoğunluklu ülkelerde demokrasi ve otoritarizm sorununa genişçe bir yer ayırmış olmasıdır. Şüphesiz, bu satırları yazarken, halen birçok Arap ülkesinde görülen şaşkınlık ve hayranlık verici değişimi tahmin etmiş değildim. Pek çok seçkin Ortadoğu politikası uzmanının da böyle bir değişimi öngörmüş olduğunu sanmıyorum. Bu uzmanlar, genellikle, birkaç günde yıkılıveren bu rejimleri, sağlam ve istikrarlı rejimler olarak görmüş ve demokratik değişimin en iyi ihtimalle çok tedricî ve iniş çıkışlı bir biçimde gerçekleşebileceğini tahmin etmişlerdi. Gerçekten, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi, dünyanın, demokrasinin üçüncü dalgasından hemen hemen hiç etkilenmeyen tek bölgesiydi. Gene Hürriyetler Evi’nin 2008 verilerine göre, bölge ülkelerinin 11’i (yüzde 61) hür olmayan, ancak altısı (yüzde 33) (Bahreyn, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Fas ve Yemen) “kısmen hür” ülkelerdir. Buna karşılık, Arap kökenli olmayan Müslüman çoğunluklu ülkelerin (Türkiye, Endonezya, Bangladeş, Senegal, Malezya, Bosna-Hersek) durumları, nisbî olarak çok daha olumludur. Kitapta, Müslüman çoğunluklu, özellikle Arap kökenli ülkelerin demokratik gelişme açısından pek parlak olmayan durumlarını, İslâm dininin veya Arap siyasal kültürünün demokrasi karşıtı değişmez özelliklerine bağlayan determinist ve Oryantalist bakış açısı eleştirilmiştir. Demokratik gelişme açısından en az ümit verici olduğu sanılan ülkelerde, demokratik halk hareketlerinin, en sağlam görünen otoriter rejimleri birkaç günde devirebilmesi de, bu bakış açısının yüzeyselliğinin açık kanıtıdır.

Devrilen veya önümüzdeki günlerde devrilmesi muhtemel olan Arap otoriter rejimlerinin yerini, ne tür rejimlerin, nasıl bir süreç izleyerek alacakları, ayrı bir tartışma konusudur ve bu günden kesin bir tahminde bulunmak mümkün görünmemektedir. Geçmiş tecrübeler, yıkılmış bir otoriter rejimin yerine geçen geçici hükümetlerin, ülkeyi bir tür demokratik rejime götürebilecekleri gibi, başka tür bir otoriter rejime de götürebileceklerini göstermektedir. Bu süreci etkileyebilecek pek çok faktörün varlığı, tahminde bulunmayı güçleştirmektedir. Ancak, halen elimizde bulunan verilere dayanılarak yapılabilecek en mâkul tahmin, bu değişimin, gerçek bir hürriyetçi demokrasi değil, özellikle Mısır’da askerî vesayet unsurlarını da içinde barındıran bir seçimsel, ya da vesayetçi demokrasi yönünde olacağıdır. Özellikle Mısır’da ve Tunus’ta İslâmcı partilerin ilk serbest seçimlerde iktidara gelecekleri ve İslâmî bir rejim kurmaya girişecekleri yönündeki endişe ise, çok abartılı görünmektedir. Mısır’da Müslüman Kardeşler, Tunus’ta da Nahda partilerinin, demokratik süreç içerisinde, bir bakıma AK Partinin yolunu izleyerek, ılımlı Müslüman demokratik partilere dönüşmeleri, bugün için en kuvvetli ihtimaldir. Kitapta ayrıntılı olarak tartışıldığı gibi, şu ana kadar bu nisbeten lâik fakat otoriter Arap diktatörlüklerini ayakta tutan faktörlerden biri, demokratikleşmenin, sonuçta İran tipi bir şeriat rejimi kuracak İslâmcı partileri iktidara getireceği korkusu olmuştur. Bu korku, normal şartlar altında demokratik reformları destekleyeceği beklenen liberal-demokrat unsurları, mevcut otoriter rejimleri hiç değilse zımnın desteklemeye sevketmiştir (“demokratlı otokrasi” sendromu). İslâmcı partiler demokratik oyun kurallarını benimsedikleri ölçüde bu korku ortadan kalkacak ve demokrasinin daha sağlam bir zemine oturması mümkün olabilecektir.

ERGUN ÖZBUDUN

Mart 2011